

Het Janprikkie-moment: ‘Het gaat om de Leraar en filosoof Hester IJsseling over d

Geert Bors

Pedagogische tact? Je grondhouding? De bedoeling van je onderwijs? ‘Om het daarover te hebben, moet je uit een heel ander taalregister putten dan het gangbare economische efficiency-jargon waarmee onze scholen doordeesemd zijn’, zegt Hester IJsseling. Hester vervulde een universitaire carrière voor het leraarschap in het basisonderwijs. Taal vormt een rode draad in haar werk: ‘Taal is meer dan een medium. Het gaat verder dan “ik moet iets uitdrukken en ik pak taal uit de kast om dat te doen”. Taal gaat een wisselwerking aan met wat je kunt denken, met hoe je je kinderen ziet en hoe je situaties in de klas beoordeelt.’

Toen ik je vroeg voor een gesprek over pedagogische grondhouding en tact, schreef je dat je in je klas iedere dag wel ‘een paar momenten van inzicht had op dat vlak’. Laten we midden in jouw praktijk en bij zo’n moment beginnen.

‘Een paar jaar terug kwam er een jongen in mijn groep die vanuit het speciaal onderwijs terugkeerde in het reguliere onderwijs, op onze school. Hij was eraan toe. Wel was hij aanvankelijk gedragsmatig nog wat ingewikkeld, want hij voelde zich snel afgewezen en kon dan agressief worden.

‘Voor het maken van tijd en ruimte voor aandacht en tact, is het ook van belang hoe je je onderwijs organiseert’

Op een keer waren de kinderen bezig een tekst bij een kunstwerk te schrijven. Hij had samen met een klasgenootje een strijdtafereel uitgekozen. Er ging iets mis in de samenwerking en hij begon te vloeken. Nou werkte hij samen met een hele rustige jongen, die hem een suggestie aan de hand deed: “Misschien kun je beter ‘janprikkie!’ zeggen als je boos bent.” “Janprikkie” is een uitroep van een figuur uit een boek, dat ik met de klas aan het lezen was, *Jim Knoop en Lucas de Machinist* van Michael Ende. Ik vond het mooi dat hij helemaal niet gechoqueerd reageerde op het grove taalgebruik van zijn nieuwe klasgenoot, maar dat hij het zo tactvol oppakte door die veel vriendelijkere uitroep te suggereren.’

En wat doe jij als leerkracht met zo’n waarneming?

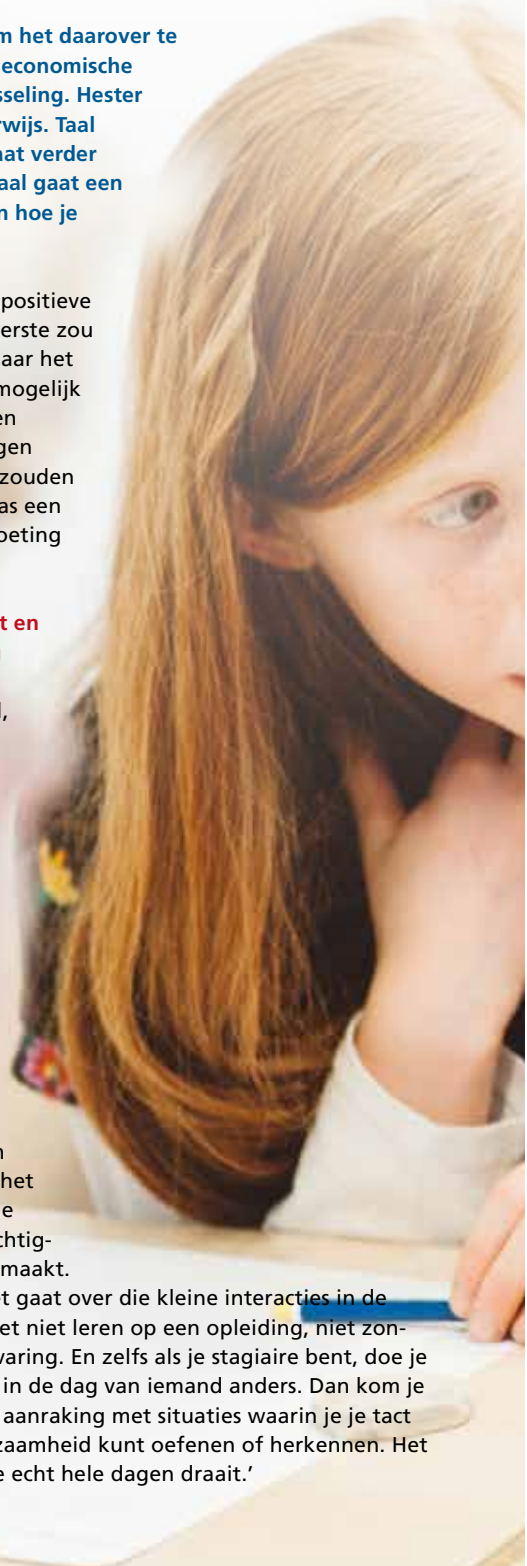
‘Precies dit zijn de momenten, die pas oplichten als je er oog voor hebt. Je kunt zo’n kwestie wel algemeen ter sprake brengen en vertellen dat ‘wij dat soort woorden hier niet gebruiken’, maar het mooie hier was dat het vanuit een kind kwam. Als juf hoef je het dan alleen maar te zien en het op te kweken. Zo’n voorval wordt een ingangetje tot iets – om de sfeer beter te krijgen of goed te houden. Het was best spannend om deze jongen in de groep op te nemen, want het kon

zijn dat hij de positieve sfeer die er heerste zou overnemen, maar het was ook best mogelijk dat de kinderen negatieve dingen van hem over zouden nemen. Het was een subtiele ontmoeting van sferen.’

Is voor jou tact en grondhouding hetzelfde?

‘Niet helemaal, maar het hangt nauw samen. Om tact te kunnen hebben... Of nee, heb je tact? Tact zit meer in momenten: er doet zich iets voor en jij gaat er tactvol mee om. Je grondhouding is een manier van in het leven staan, die tact en aandachtigheid mogelijk maakt.

Ik denk dat het gaat over die kleine interacties in de klas. Je kunt het niet leren op een opleiding, niet zonder praktijkervaring. En zelfs als je stagiaire bent, doe je vaak een lesje in de dag van iemand anders. Dan kom je niet zo snel in aanraking met situaties waarin je je tact en je bedachtzaamheid kunt oefenen of herkennen. Het komt pas als je echt hele dagen draait.’

die kleine interacties in je groep'

de taal van tact

Een tactvol leerkracht word je pas in en mét de groep, dus?

'Ja. Je hebt tijd en ruimte nodig, om een relatie op te bouwen met je groep. Tijd waarin iets kan ontstaan, maar ook om iets dat voorgevallen is nog eens terug te pakken. Vaak doen de belangrijke momenten zich voor als een leerling zich verzet tegen iets wat jij wilt met je groep. Dan kún je niet anders dan reageren, maar hoe doe je dat pedagogisch verantwoord? Ik denk door niet als eerste de effectiviteit van je optreden voor ogen te houden, maar of je het goede doet. Het NIVOZ zegt dan: 'het goede doen, ook in de ogen van het kind', maar zeker ook ten opzichte van het onderwijs dat je zelf voor ogen hebt: hoe wil ik dat kinderen worden? Wat kan ik bieden? Die vragen zitten er voor mij steeds achter.'

Hoe liep het Janprikkie-voerval af? 'Verstond' de nieuwe jongen zijn klasgenoot?

'Wat me trof was dat de stille jongen niet antwoordde op zo'n "mag niet!"-toontje, maar eigenlijk heel wijs reageerde. Zoiets leren kinderen in bijvoorbeeld Kanjertraining, waar gezegd wordt dat je door te lachen of verontwaardigd te reageren 'benzine aan het vuur geeft'. Zonder dat ik dat in die groep al ooit expliciet zo benoemd had, voedde hij het vuur niet, maar gaf hij een alternatief. Dat paste bij die jongen, die het ook niet altijd even makkelijk had: niet iedereen had oog voor zijn subtiliteit in een groep waar de omgangsvormen in het algemeen wat grover waren. Het was belangrijk voor hem dat ik hem daarin zag en bevestigde en hem soms in het licht plaatste voor de andere kinderen. Tegelijk wist ik ook dat de nieuwe jongen hem nog niet snapte. Hij herkende die Janprikkie-verwijzing niet. Dat ze elkaar verstonden, bleek pas later, toen hij langer in de groep was. En ik kon het moment nog afmaken, door later, als ik merkte dat hij – of een ander – een lelijk woord gebruikte, te zeggen: "Weet je nog dat je klasgenoot daar een alternatief voor had?"'

Jij bent gepromoveerd als filosoof en besloot je koers te wijzigen en de Pabo te gaan doen. Hoewel het beide 'onderwijswerelden' zijn, kan ik me voorstellen dat je nieuwe inzichten hebt opgedaan. Wat zijn belangrijke momenten geweest voor de ontwikkeling van je pedagogische blik?

'Natuurlijk was ik als student ook al wel gevoelig voor hoe een docent college gaf, ofschoon ik dat toen niet expliciet als iets pedagogisch benoemde. Maar wat ik echt heb moeten leren, is om één-op-één contact te maken met kinderen. Dat is heel erg nodig want tact en contact liggen in elkaars verlengde. Ik herinner me als beginnend leerkracht een functioneringsgesprek waarin ik zei dat ik dat contact maken zo ingewikkeld vond. In mijn klas waren de kinderen er zo ontzettend "met z'n allen tegelijk". Je hebt dan wel globale interactie met de groep, maar heel weinig met personen. En dat terwijl ik juist zocht naar dat contact. Een voor mij belangrijke opdracht tijdens mijn Pabo-opleiding was het maken van een logboek. We werden gevraagd om één individueel kind uit onze stageklas te nemen en over dat kind een observatie-logboek te schrijven. Hoewel er toen niet

zo veel mee gedaan werd, vond ik het leuk om zo in detail naar een kind te kijken én dat op papier te zetten: wat gebeurt er? Wat betekent dat? Ik vond dat heel leerzaam.'

Hoe leerde je dat één-op-één contact maken?

'Deels door schade en schande. Een wijze les was bijvoorbeeld dat het heel vernederend kan voelen, als je juf jou aanspreekt waar de hele groep bij is: in mijn beginjaren had ik een jongen in de klas, die uit de parallelgroep kwam waar hij niet langer houdbaar was. Binnen een week had hij bij mij ook een conflict. Er was een ruzie met een ander kind op het plein. Ik had in de klas een preek gehouden en die jongen aangewezen als een van de onruststokers. Na school kwam zijn moeder langs die me vertelde dat haar zoon altijd van alles de schuld kreeg, maar dat het hem vooral dwars zat dat ik hem in de groep op z'n nummer gezet had. Ik vroeg hem bij me en zei dat ik dat niet door had gehad. Dat ik nu begreep dat ik dat anders had moeten doen. Doordat ik toegaf dat ik het niet goed had aangepakt, kon het niet meer stuk tussen die jongen en mij. Hij had nog wel eens conflicten, maar hij was bereid te luisteren en wist: zij luistert ook naar mijn kant van de zaak en ze zet me niet te kakken. Inmiddels werk ik in het ontwikkelingsgericht onderwijs en besef ik: voor het maken van tijd en ruimte voor aandacht en tact, is het ook van belang hoe je je onderwijs organiseert. Je kunt persoonlijke interactie organiseren.'

Leg dat eens uit.

'Dat wat ik in dat functioneringsgesprek zei over wel globale interactie hebben, maar weinig met personen, had heel veel te maken met hoe leerkrachtgestuurd die school werkte: ik geef les, jullie gaan aan het werk. Ik

loop intussen rondjes en leg het nog een keer uit als je het niet snapt. Op mijn huidige school, De Kleine Reus, doen we dat anders: ik geef een korte uitleg en dan gaan de kinderen met elkaar aan de slag. Ze weten dan wat ze moeten gaan doen, maar er is ook een zekere vrijheid in hoe ze dat mogen aanpakken. Er ontstaat dan een werkplaatsachtige sfeer met veel ruimte voor de leraar om bij een groepje of een individueel kind te gaan zitten, te luisteren, te kijken wat er lukt en wat nog niet.

'We lijken bijna vergeten dat je heel anders kunt praten over onderwijs dan nu gangbaar is'

Ik realiseer me steeds meer dat je curriculum en je pedagogische aanpak samenkomen in je manier van organiseren. Ook voor wat voor mensen de kinderen worden en hoe ze in het leven staan, is de vormgeving van de lessen heel belangrijk.'

Jouw 'vorige leven' is duidelijk nog aanwezig in de manier waarop je in je werk staat. Zijn er ook onderwerpen van toen, die nu nog van belang zijn?

'Met wat goede wil kun je zeggen dat taal de rode draad vormt. In mijn proefschrift hield ik me bezig met de stijl waarin filosofen schrijven en hoe die stijl samenhangt met hun denken hoe de wereld in elkaar zit. Taal is niet alleen maar een medium. Het gaat verder dan 'ik moet iets uitdrukken en ik pak taal uit de kast om dat te doen'. Taal gaat een wisselwerking aan met wat je kunt denken, met hoe je waarneemt en hoe je oordeelt.

De wijsgerige pedagoog Gert Biesta krijgt nu vaak het verwijt dat hij 'te moeilijk doet' [voor Biesta zie ook: Mensenkinderen maart 2016, red.] Dat komt volgens mij door wat hij probeert te zeggen. Hij kan ongetwijfeld

ook overzichtelijker spreken, maar dan kan hij niet tot uitdrukking brengen wat hij probeert te zeggen. De taal waarin wij spreken is zó belangrijk. De ‘opbrengstgericht werken-hype’ lijkt nu wat tot rust gekomen, maar dat is een heel economische manier van praten over onderwijs. Mensen onderschatten wat dat doet. Er zijn mensen die gaan verdedigen dat ‘je het ook zo en zo kunt opvatten’ en geven er dan een draai aan, maar dat economische frame vormt een taal die de werkelijkheid van het onderwijs geen recht doet.’

Wat probeert Gert Biesta volgens jou te zeggen, waarvoor hij die ‘moeilijke taal’ nodig heeft?

‘Een van de dingen waar hij de aandacht op vestigt, is dat onderwijs niet alleen gaat over kennis en vaardigheden, maar ook over je eigen persoon worden. Het gaat enerzijds over iets leren over de cultuur en tradities waarin je je probeert in te voegen, en tegelijkertijd hoe je je daar kritisch toe kunt blijven verhouden. Dat heeft mij altijd na aan het hart gelegen. Een zorgelijk iets op school vind ik groepsdruk. Je moet de weerbaarheid daartegen echt ontwikkelen. Dat vind ik een belangrijke opvoedingstaak, ook van school. Veel volwassenen zien niet zo’n probleem in je te conformeren. Ik vind dat je altijd zelf moet blijven opletten: als de hele meute ‘A’ zegt en jij denkt ‘dat klopt niet’, durf je er dan tegenin te gaan? In onze huidige tijd is dat ook weer heel actueel.’

Je zegt dat de ‘opbrengstgericht werken-hype’ tot rust lijkt gekomen. Zie je daarmee ook nieuwe taal ontstaan?

‘Ik las pas het blad van de Hogeschool Utrecht, dat als thema ‘Bildung’ had. Maar in de woordkeus in de artikelen resoneerde nog steeds dat economische: het ging meermaals over het belang van Bildung, omdat het wat oplevert. We lijken al bijna vergeten dat je heel anders kunt praten dan nu gangbaar is. Denk aan: grondhouding, tact, contact, wrijving. Of over onderwijs als een “prachtig risico”, in Biesta’s woorden, omdat je nooit precies het effect van je handelen kunt overzien, terwijl je toch móet handelen en constant streeft naar het nemen van goede beslissingen. In dat soort termen wil ik spreken over onderwijs.’

De manier waarop je taal gebruikt helpt jou dus kijken in de klas?

‘Het begint op het moment dat je erover gaat praten. Dat

leraren onderling van gedachten wisselen. Hoe breng je onder woorden wat er voor jou zichtbaar geworden is? En wat wordt er zichtbaar als je er samen de woorden voor zoekt? Ik heb respect voor collega’s die met cijfers, grafieken en meetbare aspecten veel in beeld kunnen brengen, want alleen naar interacties kijken is ook niet genoeg. Maar er is nu een disbalans, die doorslaat naar het meetbare. Daarin schuilt mijn motivatie om onderzoek te willen doen naar een vocabulaire voor interacties: hoe schep ik – als leraar, als collega, als school – een taal om het met mijn duopartner te hebben over wat ik bijvoorbeeld zag gebeuren in dat ‘Janprikkie’-moment? En hoe helpt dat het pedagogische gesprek in de school te voeren?

Je werkt nu op een OGO-school. Had je ook op een jenaplanschool kunnen werken?

‘Vast wel. De Kleine Reus is een witte school in de Amsterdamse grachtengordel, maar wel een die heel veel kinderen aan boord weet te houden, die op andere plekken misschien naar de uitgang zouden zijn gemanoeuvreerd. Dat heeft te maken met hoe wij kijken. Je ziet ieder kind als individu, als iemand die zijn plek zoekt in de wereld en je wilt het daarbij geven wat het nodig heeft voor zijn ontwikkeling. Ik vind het ook belangrijk dat onderwijs betekenisvol is. Niet: de taalmethode heeft het nu over het circus, dus dat wordt ons thema. Nee, we kijken wat er speelt in de groep. Zo was er een keer een Russisch jongetje in de groep, dat niet veel aansluiting had. Toen heeft zijn leraar een heel thema rond Rusland op poten gezet, waardoor de jongen in beeld kwam én we met elkaar veel leerden over Rusland. Die vrijheid om het onderwijs ter plekke uit te vinden, en om methodes vrij te mogen gebruiken als bronnenboek, vind ik heel prettig. Er is vast een jenaplanschool, waar ik zo iets ook had kunnen doen.’

Fotografie: Ula Mirowska

In de weken na dit interview kreeg Hester te horen dat ze een onderzoeksubsidie van het LerarenOntwikkel-Fonds gekregen heeft, waarmee ze het komend schooljaar onderzoek gaat doen naar een vocabulaire voor pedagogische interacties. Je kunt haar volgen op twitter: @hesterij en op haar blog: hesterij.blogspot.nl.

Een goede introductie tot het werk van Gert Biesta is het door René Kneyber vertaalde ‘Het prachtige risico van onderwijs’ (2015, Culemborg: Phronese). www.dekleinereus.org